

VLASI NA CRNOGORSKOM PRIMORJU

Božidar Šekularac

Using documents and archive records from the coastal cities and other sources, as well as toponyms, anthroponyms and words that are in use today in the Montenegrin language, the author deals with the intriguing topic of Vlachs on the Montenegrin coast.

Rijetko je koji pojam u Crnoj Gori i Dalmaciji izazivao toliko pažnje kao što je pojam *vlah*, odnosno *vlas*, odnosno *Vlaštak*. Bilo je tu tekstova, različitog kvaliteta, od onih naučno fundiranih do pogrešnih objašnjavanja i tumačenja. Prva tumačenja riječi *vlaštak* vezuju se za pojam sužanj ili rob, koji je nastao „po svoj prilici od naše riječi vlast“.¹ Tome mišljenju se priklanja i poznati historičar K. Jireček, uz preciziranje da vlastaci predstavljaju „termin ograničen na primorje od Bara do Dubrovnika, i da su bili prvobitno, možda agrarni robovi“.² Vlastaci se pominju u dokumentima u Dubrovniku u XIII i XIV vijeku, notarskim knjigama XV vijeka, Budvanskom statutu, barskim privilegijama itd.³

¹ B. Petranović, *O ropstvu po srpskim spomenicima i statutima primorskih dalmatinskih gradova*, Rad JAZU, Zagreb 1871, 69.

² K. Jireček, *Istorija Srba I*, Beograd 1952, 272.

³ S. Mijušković, Šta znači pojam vlastak, *Istorijski zapisi 3-4*, Titograd 1973, 272.

Interesantna su imena vlašćaka u ovim dokumentima: Cranillus, Luboe, Pobrat, Sivče, Hranil, Braicus, Mileno, itd. koji se pominju kao trgovci i vlasnici kuća, a ponekad i kao svjedoci u sudskim sporovima.⁴

Ta činjenica prema S. Mijuškoviću jasno govori da vlašćaci nijesu mogli biti robovi, već slobodni ljudi koji potpadaju pod odredbe statuta kao i ostali građani Kotora, Dubrovnika, Budve i Bara. Ti ljudi su bili, uglavnom, pridošlice iz zaleđa ili seljaci koji su napuštali selo i dolazili da se nastane u gradu, koji je inače imao potrebu za radnom snagom. Naravno, kao i kod svih drugih naroda, neki od njih su uspijevali da se nametnu u novoj sredini i steknu dobre pozicije i imetak, čime bi ulazili u srednji društveni sloj. Vlašćaci se u pojedinim odredbama Kotorskog statuta nazivaju i Vlasima. Oni bi, postavši vlasnici kuća i imovine u gradu dobijali patronime, kasnije i prezimena, umjesto onoga „vlaštak ili vlah“, i tako su pojedinci svrstavani u plemićke porodice. Vlašćaci se pominju u povelji srpskog kralja Milutina Žaterićima kod Bara (početak XIV vijeka), đe ta riječ označava Vlahe stočare koji su živjeli u selu Štitari i imali zavisan odnos prema feudalcu. Tada su svi pastiri (izuzevši Arbanase) važili kao Vlasi i uglavnom su očuvali ličnu slobodu i slobodu kretanja.⁵

U pojedinim slučajevima Vlasi su bili posadnici, seljaci zavisni od vlasnika zemlje, dok su ponekad smatrani u Kotoru za strance. Tako, u jednom sporu koji se vodio između kotorskog plemića Tripa Bolice i vlašćaka Miomana Bogdašića, a koji je započet 6. novembra 1430. godine, tužbom Bolice, a završava 28. juna 1432. godine. Bolica tvrdi da Miomanovi svjedoci, četiri vlašćaka i jedan građanin, ne vrijede jer Kotorski statut određuje da „li vltastaci ovver forestieri contra citadini non possa testificar“, tj. da vlašćaci, stranci (oni koji žive izvan grada,

⁴ Isto, 273.

⁵ K. Jireček, *Istorija Srba III*, Beograd 1923, 114.

dakle seljaci, a ne stranci bukvalno) ne mogu svjedočiti protiv građana“.⁶

Ovđe je jasno da pomenutim svjedocima nije dozvoljeno da svjedoče zato što su seljaci a ne radi toga što su Vlasi. U drugom sporu koji je započeo Nikola Bolica 14. decembra 1430. godine protiv nekih Grbljana koristi se riječ „stanovnik“ - umjesto „seljak - stranac“, te da „stanovnik“ ne može svjedočiti protiv građanina.⁷

Isticanjem ovoga „habitor“ (stanovnik) Grbljani su htjeli da naglase da su starošedioci u Grblju a ne skorašnji naseljenici kao što su njima sušedni vlašćaci.

Najviše vlašćaka, osim u samom gradu Kotoru, živjelo je na teritoriji prevlašćkog manastira Sv. Arhandela Mihaila, đe su bili naseljeni, „posaðeni“ od zetskog episkopa, koji je, nakon osnivanja episkopije u dotada benediktinskom samostanu, dobio od Nemanjića prostranu teritoriju, čija je imanja trebalo obrađivati. Naseljavani su pretežno stočari iz zaleđa, koji nijesu u etničkom smislu svi bili Vlasi, Vlašćaci, ali su tako uglavnom nazivani.

O tome svjedoči podatak da „Mlečani nijesu dozvolili (Kotoranima) da se seljacima nekadašnjeg prevlašćkog manastira nasilno oduzme zemlja i oni pretvore u vlašćake“.⁸

Inače feudalne obaveze naseljenih vlaha u oblasti prevlašćkog manastira bile su veoma male i svodile su se na plaćanje desetine, a bili su zavisni od zetskog episkopa i nazivaju se *homines episcopi sancti Michaelis*. Zahvaljujući takvim okolnostima oni su kupovinom često postajali vlasnici zemlje, a ponekad i manastirskih solila izvan metohije. Time je status vlaha ovđe toliko promijenjen da su na kotorskom sudu 27. jula 1444. godine vlasi dobili spor u svoju korist protiv plemića Luke Pelegrina.⁹ Ovđe

⁶ IAK - SN, knj. 4, str. 37, 44-46, 40.

⁷ Isto, str. 49.

⁸ I. Božić, Selo Bogdašići u srednjem veku, *Istorijski časopis VII*, Beograd 1957, 107.

su stočari vlasli osnovali svoje selo - katun Bogdašiće, koje su osim njih samih tako nazivali i Kotorani.¹⁰

Svi Vlasi, Vlaštaci, iz zaleđa Boke Kotorske bili su pravoslavci u vrijeme njihovog naseljavanja na područje metohije i tu su tradiciju nastojali da sačuvaju, iako su kotorske i mletačke vlasti nastojale da ih prevedu u katoličanstvo, naročito poslije 29. jula 1443. godine, kad je dukalom teritorija prevlačkog manastira pripala okrugu kotorskom.¹¹ Kotorani to područje nazivaju *pagus Vlastazius*, odnosno *vlaštačka župa*. Slično je i u jednom mletačkom dokumentuđe stoji *in vlastaci*, đe tu formu S. Ljubić dovodi u vezu s toponimom Vlaštaci.¹²

Na osnovu podataka iz Statuta Budve izvode se zaključci da su Vlasi, Vlaštaci, bili stočari koji su kupovinom postajali vlasnici mjesta na kojima su naseljeni ili onde đe ih je naseljavala opština Budva.¹³

Sve te činjenice i brojne analize termina *vlaštak* dovele su do zajedničkog stava crnogorskih istoričara da je „derivat Vlaštak, vlaštak obrazovan od imena i imenice Vlah, vlah *stočar* i pridjeva *vlaški* na isti način od gorštak od gorski. Dakle, Vlaštak je vezan za grupu Vlah - vlaški“.¹⁴ Sredinom XV vijeka, propašću prevlačkog manastira, riječ vlaštak nestaje iz isprava, ubrzo i iz narodnog šecanja, iako su vlaštaci ostavili brojno potomstvo na toj teritoriji i živjeli organizovano u svome *Zboru Sv. Mihaila*.¹⁵

⁹ IAK - SN, knj. 8, 129-144.

¹⁰ I. Božić, n. dj. 98.

¹¹ I. Stjepčević, *Prevlaka*, Zagreb 1930, 18.

¹² S. Ljubić, *Listine IX*, 488.

¹³ N. Vučković, *Srednjovjekovni statut Budve*, Budva 1970, 85, 17.

¹⁴ S. Mijušković, n. dj. 290.

¹⁵ P. Šerović, Knjiga privilegija „Pet sela Zbora Sv. Mihaila“ na Prevlaci,

Istorijski zapisi 1-2, Titograd 1955, 362-369.

Karakteristično je da i u Dubrovniku propisi i uredbе definišu precizno i prava Vlaha. Nakon uspostavljanja uprave nad Konavlima i Cavtatom 1427. godine, Dubrovčani donose uredbu kojom se strogo zabranjivalo Vlasima da dolaze na ispašu u Primorje i u Konavle, te da su tu nastanjuju. Nešto kasnije dubrovačka Vlada je počela da popušta, pa Vijeće umoljenih 11. februara 1429. godine dopušta da Vlasi iz sušednog Vrsinja mogu do kraja aprila dolaziti u Konavle sa svojim stadima. U konavoskoj Planini, zapadno od Boke Kotorske, tokom XV vijeka izvršena je podjela zemlje vlasteli i mjesnom stanovništvu 1442. godine. Na toj teritoriji Vlasima se dopušta da slobodno koriste pasišta, ali ne smiju napasati stoku na obrađenom zemljištu. Istovremeno, dubrovačka Vlada ne dopušta doseljavanje Slovena iz zaleđa, jer je Dubrovnik privlačio ljude odatle koji su pristajali da budu podložnici vlastele i da obrađuju njihovu zemlju.¹⁶

Brojni su pomeni Vlaha u dubrovačkim dokumentima. Najčešće su to dokumenta o ekonomskim prilikama i o odnosima sa sušedima. Zanimljiv je jedan dokument iz 1398. godine u kojem se kaže da Dubrovčani na području kneževine Stefana Lazarevića doživljavaju od Turaka neprilike, izričito spominjući teritoriju Valjeva i rijeku Lim. Tako su između Lima i Tare, Turci i Vlasi oduzeli dubrovačkim trgovcima 4.000 ovnova.¹⁷

Činjenica da istorijski izvori XIII, XIV i XV vijeka u Boki Kotorskoj često registruju prisustvo Vlaha i Arbanasa, u okolini gradova u Grbaljskoj župi i na Krivošijama, jasno govori da su oni tu bili prisutni više vjekova. S druge strane vlastita ime na svjedoče da se tu formiraju romansko-slovenski hibridi, te da je to proizvod miješanja stanovništva, te da Vlasi, Grci i Arbanasi dopunjuju etnički mozaik Crnogorskog primorja i istorijska i socijalno-kulturna kretanja, migracione i imigracione

¹⁶ V. Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808*, I, Zagreb 1980, 310/311.

¹⁷ V. Foretić, n. dj. 184.

ne procese i međuetničke kontakte. Pored stalnog prisustva Romana i stalnog priliva Slovena iz okoline u gradove, značajna je i pojava Vlaha čije je prisustvo ostavilo antroponimskih tragova. Oni se pominju obično kao stočari i kiridžije koji su živjeli u manjim zajednicama na padinama Krivošija. Ponekad su nazivani *Vlahi Riđani* a njihova imena se registruju kao Nenul, Dragolin, Bogdan, ili ženska imena - Radula, Dobrula, Prvula i dr.¹⁸

Upravo zahvaljujući notarskim zapisima u prilici smo da zabilježimo ne samo prisustvo Vlaha već i njihov položaj i status u okviru važećih gradskih propisa, jer je većina gradova na Crnogorskom primorju u srednjem vijeku imala gradsku autonomiju i svoje statute.

Slojevitost antroponimskog sistema istorijski identifikuje etnički mozaik na Crnogorskom primorju i ukazuje na provenijencije antroponima, staleške statute, političke metamorfoze i na kompleksnost odnosa među ljudima u različitim kulturnim sredinama.

Od XI do XIV vijeka ovđe dominira romanski onomastički sistem, tako da romanska imena imaju prednost nad slovenskim. Istovremeno sve je češća pojava romansko-slovenskih hibrida s romanskim derivacionim sufiksom, tipa Radoslauus, Radisclaus, Bratanus, Bratholibius, Micchus itd.¹⁹

Analiza antroponima ukazuje na to da su se notari trudili da slovenska i vlaška imena prilagode italijanskom fonološkom sistemu. Grafičke interpretacije su vrlo raznolike i potvrđuju poteškoće prenošenja govornog jezika na pismo. Muška vlastita imena u romanskom repertoaru najčešće se završavaju na -o ili -i, -e, ali i na -a: Bono, Damia, Gririnja, dok se ženska završavaju, obično na -a, -e ili -o: Luciana, Ursula, Virginia, Lore, Ruse, Mare itd.

¹⁸ G. Čulić, *Antroponimija Boke Kotorske*, Podgorica 1996, 102-104.

¹⁹ Isto, 91, 97.

Imena koja se završavaju na deminutivni sufiks -olus ili -ulus karakteristična su za rumunske, odnosno vlaške antroponime. Potvrđena vlaška imena su: Regolus, Radulus, Dobrula, Prvula i sl.²⁰

Međutim, kad je riječ o vlastitim imenima, teško je precizno razgraničiti koja su imena romanska, a koja su imena vlaška, tim prije što pojedini autoriteti, pišući o etničkom porijeklu Vlaha, vezuju ih za Romane, odnosno, podunavske Rimljane koji su se pred navalom varvara od V vijeka raselili na razna područja. K. Jireček računa u Vlahe crnogorska plemena Banjane, Nikšiće, Drobunjake itd, dok S. Ćirković precizira da su to: Banjani, Bačići, Bobani, Bogdašići, Drobnjaci, Zupci, Kresojevići, Mataguži, Nikšići, Liverovići, Riđani i Ugarci. B. Gavela pak ime Vlah tumači kao supstrat vezan za Kelte, čiji se ostaci očituju u imenu Mataruge kod Pljevalja.²¹

U najstarijem pomenu Drobnjaka od 3. decembra 1285. godine kaže se da Bratinja Drobnjak i drugi Vlasi uzimaju obavezu da plate Jovanu Pečenegu deset perpera. U veoma brojnim paštrovskim ispravama XIII i XIV vijeka u crnogorskom plemenu Paštrovići pominju se imena rumunskih stočara Vlaha: Negul, Harube, Hekula, Urso i dr. dok se ime Drakul može naći i sad, a prezime Drakulović i šire u Crnoj Gori.²²

Na Vlahe u Crnoj Gori, odnosno na Crnogorskom primorju, ne podsećaju samo toponimi i antroponimi. Brojne su vlaške riječi i danas u upotrebi u crnogorskom jeziku. Navešćemo samo nekoliko radi ilustracije:

bastati - moći, znati, imati hrabrosti; izvedenica = *bastah* - prenosnik, kiridžija; *bastadur* - sposoban, okretan čovjek; od lat. *bastum*, ital. *bastare* = „ja prenosim“.

²⁰ Isto, 85; B. Šekularac, *Tragovi prošlosti Crne Gore*, Cetinje 1994, 72.

²¹ B. Šoć, *Romanizmi i greizmi u crnogorskom jeziku*, Cetinje 2002, 68-69.

²² Isto, 77.

blavor - veliki gušter zmijskog oblika; ista osnova s rumunskim *balaur*.

broć - naziv biljke *rubia tinctorum*, vulgarni lat. *brosiare* - *brociare* - paliti, gorjeti; slično kod Rumuna - *brociu* - *brochiiu*. Odatle su nastale brojne izvedenice, tipa *broćav*, *broćast* i sl.²³

mazarol, kod Vlaha *macarol* - duh (duša) umrlog, povampireni čovjek; u Boki *macarijo*. Termin očuvan u toponimu Mazarolino kućište u selu Šišovići (Ljubotinj), u blizini kojeg se nalaze dva uzvišenja: Mali (V)laštik i Velji (V)laštik.²⁴

mačuga - rumunski *maciuca* (balkanska riječ rumunskog porijekla) - batina, toljaga, štap. Otuda toponim Mačuge, selo u Crmnici.²⁵

tola - venec. *tola*, st. ital. *tabula* - daska, ploča - trpeza kod Vlaha koja je bila sačinjena od dugačke daske i postavljena nasred sobe. Otuda prezime Vukota Tolić (zajedno s drugim Vlasima - Baelom Boanovićem, Kusićem, Kosanom Ozrinićem i dr.). Istog je porijekla i izvedeni toponim Toletino osoje (Cuce).²⁶

turma - lat. *turma* - jedinica konjice, gomila ljudi, povorka. Leksički ostatak iz jezika srednjovjekovnih Vlaha.²⁷

To su samo riječi koje služe kao podsticaj i ukazuju na moguću temu za dalje istraživanje leksike u crnogorskom jeziku, koja će vjerujemo naći zainteresovane da se njome pozabave.

Brojna dokumenta i spisi u Crnoj Gori bilježe imena koja mogu biti vlaškog porijekla. Mnoga od njih su se ustalila u antroponimiji pa se i danas upotrebljavaju modificirano kao npr. Radul-Radule. U rodoslovu Crnojevića kaže se da je gospodar Crne

²³ P. Šoć, n. dj. 54, 58, 61.

²⁴ A. Jovičević, *Riječka nahija u Crnoj Gori*, Podgorica 1994, 148 (reprint izdanje).

²⁵ P. Šoć, n. dj. 121.

²⁶ Isto, 172.

²⁷ Isto, 176.

Gore Ivan Crnojević imao tri sina i jednu ćerku zvanu Jekaterina, koja je bila udata za Radula, vlašskog gospodina (vojvodu).²⁸ Međutim, na jednom drugom mjestu kaže se da je to bila Ana, druga Ivanova ćerka, a Radul ima titulu bega (Radul-beg).²⁹

U Cetinjskom ljetopisu se bilježi ime Ivanove ćerke Jekatarine koja je data za ženu „Radul-begu valahinskom gospodinu“.³⁰ Ime Radul često se srijeće u mnogim krajevima Crne Gore. Tako selo Duga u Piperima pripada spahiji Radulu.³¹ U Pivi je među priložnicima manastira Pive bio i izvjesni Raduo sa petsto aspri.³² Kao priložnik knjige manastiru Đurđevi Stupovi kod Berana javlja se neki Raduo iz sela Praćevca (Gornja Sela).³³ U Pivi se 1596. godine u zapisima pominju imena koju mogu biti vlašskog porijekla, kao: Raduo, Sekuo, Umko, Mute od kojih se Raduo tituliše kao knez.³⁴ U spisima manastira Dobrilovine, među pisarima dato je i ime Raduo.³⁵

Interesantno je da su se zbog nepoznatog porijekla i o imenima crnogorske dinastije Balšića iznosile razne pretpostavke o njihovoj etničkoj pripadnosti. Uglavnom se većina slaže da je osnova imena romanska, a nastavak slovenski, kao i njihova lična i porodična imena. Jedna od pretpostavki je da je rodonačelnik dinastije Balša poticao od slaveniziranih Vlaha, koji su kao ratnici - pronijari imali prilike da se probiju u redove plemstva, pa čak i velikaša.³⁶

²⁸ B. Šekularac, *Dukljansko-crnogorski obzori*, Cetinje 2000, 38.

²⁹ *Književnost u Crnoj Gori od XII-XIX vijeka* - Vasilije Petrović, priredio i preveo B. Šekularac, Cetinje 1996, 47.

³⁰ B. Šekularac, *Cetinjski ljetopis*, 66.

³¹ B. Šekularac, *Dukljansko-crnogorski obzori*, 183.

³² Isto, 231.

³³ Isto, 135.

³⁴ Isto, 223.

³⁵ Isto, 176.

³⁶ *Istorija Crne Gore*, II/2, Titograd 1970, 7.

Treba imati u vidu da u doba Balšića u zetskim gradovima živi izmiješan slovenski, romanski i vlaški elemenat, a u zaleđu Sloveni, Vlasi i Arbanasi, a u djelovima prema Hercegovini, Vlasi u velikom broju. Ovđe su Vlasi smatrani za poromanjene balkanske starošedioce.³⁷

Upravo s područja Bosne vojvode Sandalja 1453. godine u okolinu Kotora su se doselili Vlasi, da je Stefanica Crnojević zatražio od Kotora da se oni naoružaju i stave pod njegovu komandu. Dokumenta kazuju da su naoružani Vlasi učestvovali u vojnim akcijama gospodina Crnojevića.³⁸

Sloveni, Vlasi i Arbanasi su se u XV vijeku masovno useljavali u Mletke čekajući da dobiju mornarski posao koji je donosio dobre prihode. Vlaški stočari su u tome imali veliku ulogu. Smatra se da su Vlasi tokom XIV i XV vijeka poslovenjeni te da je taj proces bio postepen i neujednačen. Ipak, postojala je razlika između Vlaha - Morlaka, i onih Slovena bez vlaškog korištenja. Tako su Paštrovići (od imena Paštro, *Pastores* - pastiri, čobani) iz katuna sišli u Primorje, đe su se bavili voćarstvom, vinogradarstvom i povrtarstvom. Samo ime govori o njihovom porijeklu.³⁹

U doba turske okupacije na teritoriji Crne Gore bilo je u više nahija i po nekoliko vlaških džemata. Nahija Vrm imala je jedan džemat Vlaha, Rudine jedan džemat, a Ridani tri vlaška džemata. Nahija Gračanica dva, đe je na čelu jednog bio vojvoda, u Miločanima kod Nikšića dva džemata. U nahiji Rovca upisan je jedan džemat Vlaha na čelu sa knezom Vukomanom, itd.⁴⁰

³⁷ Isto, 138.

³⁸ Isto 226.

³⁹ Isto, 349-350.

⁴⁰ Isto, 367-368.